

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Елена Атанасова Бораджиева

на дисертация на тема:

ПСИХОЛОГИЧЕН ПОДБОР И ТРЕНИНГ НА ЛИЦА, РАБОТЕЩИ В ЕКСТРЕМАЛНИ УСЛОВИЯ, С ВЕОН-01

**за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ по област
на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки.**

**Професионално направление 3.2. Психология /Педагогическа и
възрастова психология/**

с автор БЛАГА РУМЯНОВА РУСЕВА

докторант към катедра „Психология“, Философски факултет

на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград

с научен ръководител: доц. д-р СТОИЛ МАВРОДИЕВ

1. Данни за дисертанта

Блага Русева е родена на 11.10.1980 година. Завършила е специалност „Психология“ в СУ „Св.Климент Охридски“ през 2003 година с отличен успех. В следващите няколко години придобива магистърска степен по „Военна психология“ във ВА „Г.С.Раковски“ и магистърска степен по „Клинична и консултативна психология“ в СУ „Св.Климент Охридски“. Преминала е и е завършила курсове, удостоверени със сертификати от Военно-медицинска академия (ВМА), по „Когнитивно поведенческа терапия на депресии“ и „Клинично интервю при диагностика на личностни разстройства“, „Контрол на бойния и професионален стрес“.

В началото на кариерата си се е занимавала с интернет консултиране, а след това работи последователно в две военни поделения като психолог,

а от 2007 година заема длъжността „клиничен психолог“ последователно в отделенията на Центъра за военномедицинска експертиза и авиационна медицина. Придобитите знания и натрупаният практически опит позволяват на Блага Русева да води в продължение на една година упражненията по Психология на обучаващите се в ЧВУ „Колеж по туризъм“ в Благоевград.

Членува от 2005 година в Дружеството на психолозите в България и от 2008 година в Българското сдружение по авиационна, морска и космическа медицина.

Владее отлично руски език – завършила е средното си образование в гр. Москва, в училище със засилено изучаване на английски език, откъдето е придобила и доброто ниво на владеене и на английски език.

Тематиката на дисертационния труд на Блага Русева е свързана изцяло с професионалната ѝ дейност през последните години в отделението по авиационна психология във ВМА и участието ѝ в общия проект на ВМА – гр. София и Института за космически изследвания и технологии на БАН.

2. Данни за доктурантурата

От приложените документи няма данни за допуснати нарушения на процедурата за придобиване на образователна и научна степен „Доктор“ по Закона за развитието на академичния състав, по ПЗРАС и Правилника за условията и реда на придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград.

3. Данни за дисертацията и автореферата

Психологичният подбор е тема с безспорно актуално значение от много векове. Първите исторически доказателства за организиран универсален подбор на чиновници и държавни секретари в Древен Китай

датира от първи век преди Христа. Единствената епоха, през която в западния свят се negliжира темата за подбора е Средновековието, но на изток, в Русия, по това време, поради воденето постоянно на битки, въпросът за подбора на войниците присъства във Всеобщия сборник на цар Алексей Михайлович от 1649 година, където има указания за съобразяване „с психичните състояния на бойците“ при подбирането им за военна служба. Век по-късно, великият руски пълководец Александър Суворов описва необходимите качества, които трябва да притежава войнът.

У нас, в България, след Освобождението от турско робство, психологичният подбор традиционно се осъществява в армията и транспорта (с изключение на годините на култа към личността). Най-бързо, успешно и на световно ниво се развива авиационната психология – два български апарата за психологични изследвания летят в Космоса още от 80-те години на миналия век. Дисертацията на Блага Русева следва добрата традиция за развитие на съвременния етап на психологичния подбор в сфери като авиационната, характеризиращи се с екстремалност на условията на работа.

Основният текст на дисертацията е разположен на 200 страници, съдържа увод, три логически свързани глави, изводи, ограничения на изследването, които би трябвало да се определят в увода на автореферата и във втора глава на дисертацията, а не в края на изследването, приноси, литература и приложения. Използвани са 242 литературни източника (216 са на кирилица, 26 на латиница), релевантни на проблематиката. Приложени са 25 таблици и 43 фигури, които визуализират резултатите от обработката на данните от изследването. Изложението е структурирано според установените изисквания за такъв тип научна разработка. Стандартизацията на методиката отговаря на публикуваните изисквания от Националния тестов комитет на Дружеството на психолозите в България.

В увода докторантът обосновава актуалността на темата, представя целта, предмета, обекта на изследване и потребителите на разработения продукт ВЕОН-01. Липсват мотивите за заемането с разработване на дисертацията, но това е толкова логично и видно от придружаващите процедурата документи (коментирани по-горе в „Данни за дисертанта“), че става напълно излишно.

Първа глава представя теоретичен анализ на психологичния подбор и тренинга на лица, работещи в екстремални условия. Разглеждат се: етапите и подходите за извършването на психологичен подбор; методите за осъществяването му; мястото на човека като управляваща система; характеристиките на човешката дейност в екстремални условия; психологичният тренинг. На базата на литературния анализ се дефинират основни понятия и процеси, при което впечатление прави умението да се извлича съществена и релевантна за изследването информация. В стремежа си да представи по-пълно същността на психологичния подбор докторантът е наблегнал, според мен, излишно на известните описателни методи като интервюто, а по-кратко представя същността на екстремалните ситуации, но за сметка на това с много приведени резултати от публикувани изследвания. Подвеждаща е номерацията 1.5. (*Характеристики на човешката дейност в екстремални условия*) на представените характеристики на човешката дейност в екстремални условия, където единствено и само, но точно, се представя понятието „ситуативна бдителност“, а всъщност последващата номерация 1.6. (*Обработка на информацията при човека*) развива много обстоятелствено предходната точка като се тръгва от начина на протичане на процесите на обработка на информацията в нормална и се стигне до особеностите на процесите в екстремална среда.

Подробно разгледан е тренингът като метод за развитие на психологичните характеристики на работещите, но за целите на дисертацията фокусът би могъл да бъде поставен върху работещите при екстремални условия и по-детайлно да се разгледа тренингът за подобряване на ситуативната бдителност.

Оценяването на кадрите е обширно представено като акуратно се разглеждат понятията, свързани с процеса. Обсъждат се културалните различия в научната литература относно понятия, като например „компетентност“, и се конкретизира това им значение, с което те се използват в изследването.

Обсъждат се нормативни документи, с които се регламентира психологичният подбор за различни категории военнослужещи в Българската армия както и психологичните изследвания, които се извършват регулярно и тези по определен повод.

Слабост на първа е глава е, че въпреки теоретично добре разработените основни теоретични конструкции в нея, в края липсват изведени кратки изводи.

Втора глава включва целта, задачите, предмета, обекта на изследването, хипотезите, както и конструирането и стандартизацията на методиките, включени в компютърната система за психофизиологично изследване ВеОН-01. Емпиричният дизайн е коректно представен. Очертани са организационни и научно-изследователски задачи. Целта и предметът на изследване са точно, кратко и ясно формулирани. Коментирани са етичните проблеми и възможностите за преодоляването им. Изследваните лица и разпределението им е онагледено. Формулирани са две хипотези, едната от които се отнася до стандартизацията на

комплекса от методики, а другата до приложимостта ѝ в тренинг за лица, работещи в екстремални условия.

Акуратно и онагледено е описан конструираният научноизследователски комплекс ВеОн-01. Представени са и методиките на апарат за психологични изследвания „Вихрен“ 2, които служат за валидизирането на новия комплекс ВеОн-01. Посочени, анализирани и адекватно използвани са статистически методи за обработка на резултатите, извършена чрез SPSS, версия 19.

В **трета глава** „Анализ на резултатите от изследването“ в най-голяма сила се проявява професионализмът на докторантката, достигнат чрез обучение и натрупан практически опит. Тук могат да се очертаят в най-голяма степен неоспоримите достойнства на дисертацията:

- Стандартизирани са методики, включени в съвременна компютъризирана система ВеОн-01 за изследване на индивидуалния оперативен капацитет в екстремална среда, което позволява (за разлика от методиките тип лист-молив) полесното му проследяване в динамика;
- Доказва се ефективността на стандартизирания комплекс от методики ВеОн-01 при тренинг за подобряване на оперативната надеждност на лица, работещи в екстремални условия;
- Конструираният изследователски комплекс ВеОн-01 позволява проследяване на физиологични показатели, които са обективни по отношение на емоционалното състояние на личността в условията на екстремални ситуации;
- Нормативно са изведени различията по отношение на оперативната надеждност между работещите и кандидатите за работа в професии, упражнявани в екстремални условия.

Авторефератът напълно съответства на дисертационната разработка и в синтезиран вид представя основните структурни елементи от нея като обем и съдържание.

4. Теоретико-приложни приноси на дисертацията

4.1. Систематизирани, научно изяснени и операционализирани са основни теоретични психологически конструкти, които се включват като основни изисквания на професионалната дейност в екстремални ситуации спрямо личността на упражняващия я;

4.2. За целите на подбора на лица за професии, упражнявани при екстремални условия, е разработен и готов за приложение стандартизиран комплекс от апаратурни методики;

4.3. Доказана е ефективността на ползването на стандартизиран комплекс от апаратурни методики ВеОн-01 в тренировъчна дейност.

5. Публикации и участия в научни форуми

Докторантът е посочил в автореферата си единадесет публикации по темата на дисертацията, което свидетелства за опита му в изготвяне и на по-кратки научни форми и представянето им пред професионална общност.

6. Заключение

На основата на гореизложения анализ на дисертацията на Блага Руменова Русева на тема: „ПСИХОЛОГИЧЕН ПОДБОР И ТРЕНИНГ НА ЛИЦА, РАБОТЕЩИ В ЕКСТРЕМАЛНИ УСЛОВИЯ, С ВЕОН-01“ давам ПОЛОЖИТЕЛНА оценка на труда ѝ. Заявявам своя положителен вот за

присъждане на Блага Русева на образователната и научна степен „ДОКТОР” в област на висше образование: 3. Социални, правни и стопански науки, по професионално направление: 3.2. Психология.

28.02.2017

Подпис:

В.Гърново

/проф. д-р Елена Бораджиева/